

from erosion. Putting the development of a market economy in the first place and increasing arable land. By increasing the area under crops, taking into account other natural conditions, taking into account the use of methods of water erosion, wind erosion, soil erosion.

ӘОЖ 006.034

Білім алушы: Айтжанов Б.Б., т.ғ.б., магистрант

Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Зерттеу Университеті, Алматы қ.

Ғылыми жетекші: Сакиева З.Ж., х.ғ.к., жетекші

Қазақ Ұлттық Аграрлық Зерттеу Университеті, Алматы қ.

**ТАҒАМ ҚАУІПСІЗДІГІ: ТАҒАМДЫҚ ҚОСПАЛАР ҮШІН ЖАҢА ҚР СТ
ОІС/SMІС 24-2022 ХАЛАЛ СТАНДАРТЫН НЕГІЗДЕУ**

ТҮЙІН

Тағам өнімінің қауіпсіздігі ұлт денсаулығы мен елдің әл-ауқатының ажырамас құрамдас бөлігі саналады. Тағам өнімінің қауіпсіздігіне қойылатын талаптар Еуразиялық экономикалық одақтың техникалық регламенттерінде жазылған. Алайда халал призмасынан алып қарағанда бұл ТР құжаты мұсылмандардың қалауын қанағаттандырмайды. Осы орайда Халал өнімдеріне қатысты тағамдық қоспаларды қарастыратын нормативтік құжат әзірлеу қажеттілігі туындайды. «Халал» термині діни анықтамасынан бөлек қазіргі таңда «сапа», «қауіпсіздік» мағыналарының синониміне айналды.

Түйін сөздер: *қауіпсіздік, стандарт, халал, индекс, азық-түлік.*

Economist Intelligence Unit компаниясы әзірлеген және Corteva Agriscience демеушісі болып табылатын азық-түлік қауіпсіздігінің жаһандық индексі 113 елдің ішінде қолжетімділік, ассортимент, сапа мен қауіпсіздік және тұрақтылық пен бейімделу секілді төрт басты көрсеткішті қарастырады. Индекс бүкіл әлем бойынша көптеген елдерде азық-түлік қауіпсіздігін бағалаудың объективті негізін беретін 68 бірегей көрсеткіштерден құралған динамикалық сандық және сапалы бенчмаркинг үлгісі болып табылады. Азық-түлік қауіпсіздігі айналасында стандартталған метрик құру арқылы біз тұтынушыларды азық-түлік қауіпсіздігін қамтитын мәселелерді, соның ішінде рейтинг мен нәтижелерді зерттеп, саясаттар, бизнес-операциялар және болашақ зерттеулерге қатысты тұжырымдар жасай аламыз [1].

Азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етуде мәселелерді шешу мен проблемаларды зерттеу мақсатында 113 мемлекетте жүргізілген азық-түлік қауіпсіздігінің 11-ші жаһандық индексінің көрсетуінше, әлемдегі азық-түлік қауіпсіздігі үш жыл қатарынан нашарлап бара жатыр. Азық-түлік қауіпсіздігінің жаһандық индексі (АҚЖИ) келесі көрсеткіштер арқылы есептеледі:

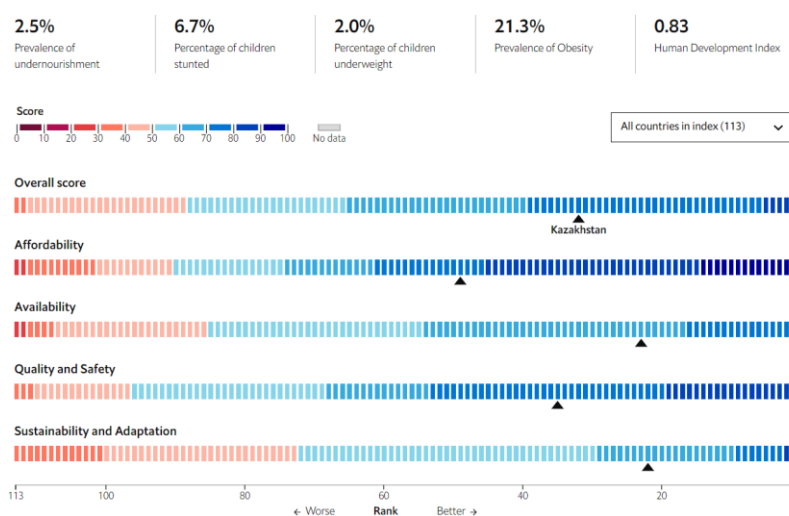
- Қолжетімділік (Affordability): тұтынушылардың азық-түлік тауарларын сатып алу қабілеті өлшенеді.

- Ассортимент (Availability): ауылшаруашылық өндіріс пен ферма мүмкіндіктері, азық-түлік тауарларымен қамтамасыз етудегі ұлттық потенциал өлшенеді.

- Сапа және қауіпсіздік (Quality and Safety): қарапайым тамақтану рационының өртүрлілігі мен тағамдық сапасы, сондай-ақ тағам өнімдерінің қауіпсіздігі өлшенеді.

- Тұрақтылық және бейімделу (Sustainability and Adaptation): климаттың өзгеруіне және оның салдары мен табиғи ресурстардың қауіп-қатеріне мемлекеттің төтеп бере алуы және осы қатерлерге бейімделе алу қабілеті өлшенеді.

Азық-түлік қауіпсіздігі – мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық дамуының негізгі көрсеткіштерінің бірі. Бұл зерттеудің негізі ретінде 1996 жылғы Дүниежүзілік азық-түлік саммитінде (the 1996 World Food Summit) бекітілген азық-түлік қауіпсіздігінің анықтамасы пайдаланылады. Азық-түлік қауіпсіздігі – бұл белгілі бір елдің барлық адамдары әр уақытта белсенді және салауатты өмір сүру үшін қажетті қоректік тағамға физикалық, әлеуметтік және экономикалық тұрғыда қол жеткізе алатын жағдай. Бұл ретте Қазақстан Республикасының жаһандық индекстегі сипаттамасы мынадай: асқа жарымау (недоедание) көрсеткішінің таралуы – 2,5%; бой өсімі кідіріп қалған балалар үлесі – 6,7%; салмағы өте аз балалар үлесі – 2,0%; семіздік үлесі – 21,3%; адам даму индексі – 0,83 [2]. 2022 жылғы азық-түлік қауіпсіздігінің жаһандық индексінің (АҚЖИ) ашық деректеріне сүйенсек, Қазақстан 113 мемлекет арасында жалпы бағалау рейтингінде 32-орында жайғасты (индекс балы – 72,1, былтырмен салыстырғанда 5 балға жоғары, ал биыл Мажарстан (71,4 балл), Оңтүстік Корея (70,2 балл), Малайзия (69,9 балл), Түркия (65,3 балл) мемлекеттерінен жоғары). Ал негізгі төрт параметр бойынша статистика мынадай (1-сурет):

Сурет 1. - 2022 жылғы азық-түлік қауіпсіздігінің жаһандық индексі (АҚЖИ) рейтингіндегі Қазақстанның орны. *Дереккөз: Global Food Security Index 2022*

- Қолжетімділік (Affordability): 78,0 балл – 49-орын.
- Ассортимент (Availability): 67,2 балл – 23-орын.
- Сапа және қауіпсіздік (Quality and Safety): 76,3 балл – 32-орын.
- Тұрақтылық және бейімделу (Sustainability and Adaptation): 65,4 балл – 22-орын.

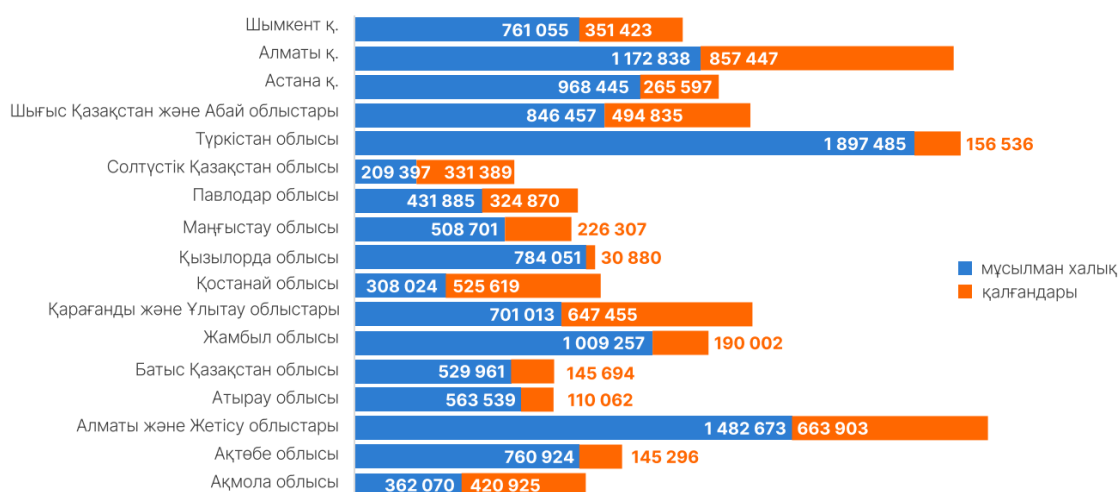
Азық-түлік қауіпсіздігінің жаһандық индексінің (АҚЖИ) ХІ шығарылымында әлемдік азық-түлік саласы құлдырап бара жатқаны туралы айтылған [2]. 2012 жылдан 2015 жылға дейінгі уақытта азық-түлік қауіпсіздігі саласының жағдайы әлем бойынша едәуір жақсарды, АҚЖИ жалпы көрсеткіштері алты пайызға өсті. Алайда жаһандық азық-түлік жүйесінің құрылымдық проблемаларының салдары өсімнің тежелуіне алып келді, соңғы үш жылда азық-түлік қауіпсіздігінің жалпы прогрестік тенденциясы күрт нашарлап кетті.

Азық-түлік қауіпсіздігінің жаһандық индексі сарапшыларының пікірінше, 2022 жылы АҚЖИ көрсеткіштері төмендеуінің басты себебі – «қолжетімділік» пен «тағам өнімдерінің сапасы мен қауіпсіздігі» екі параметрінің нашарлауы. Бұл ретте «тағам өнімдерінің сапасы мен қауіпсіздігі» параметріне аса назар аударған жөн.

Сапалы, сондай-ақ қауіпсіз саналатын тағам өнімдерінің әрдайым болуы тұтынушылардың барлығына салауатты өмір салтын ұстану үшін өте маңызды. «Тағам өнімдерінің қауіпсіздігі» термині азық-түлік өнімдерінің қауіпсіздігін қамтамасыз етуге бағытталған кез келген қызмет түрін қамтиды. Тағам өнімдерін өндіруде сондай-ақ

халықаралық фактордың да рөлінің маңызы артып келеді, оның себебі – кейбір ингредиенттер, өнімдер не олардың компоненттері шет елден импортталып келуі мүмкін, ал бұл импортер-мемлекеттерің талабына сәйкестікті растауды талап етеді. Қазіргі таңда тағам өнімдерін өндірушілер инспекциялық органдарға, сертификаттау органдарына және валидация/верификациялау органдарына нормативтік талаптарға сәйкестікті растау мен мониторинг мәселелері бойынша жүгіне алады [3].

Өндірушілерді жоғары сапа талаптарына сәйкестігіне итермелейтін басты қозғаушы күш – тұтынушы. Тұтынушы өндіруші ұсынған тауарын тұтынуын тоқтатпайынша өндіруші өзінің өнімін өндіре береді. Бұл ретте Қазақстан тұтынушылары ретінде «халал өнім мен мұсылман адам» концептісін мысалға келтіруге болады. Халал концептісі бүгінгі таңда тек сапа емес, сонымен қатар жоғары қауіпсіздік көрсеткіші ретінде Қазақстанда ерікті сала ретінде жұмыс істейді және ұлттық техникалық реттеу жүйесі аясында нормативтік-құқықтық актілермен реттеледі.

Сурет 2. - Өңірлер бойынша Қазақстандағы мұсылмандар (потенциал халал өнімін тұтынушы) саны. *Дереккөз: Jusan Analytics – «Jusan Bank» АҚ аналитикалық құрылымдық бөлімшесі*

2-суретте 2021 жылғы Ұлттық санақ бойынша Қазақстандағы мұсылмандар саны көрсетілген. Қазақстанда мұсылмандардың жалпы саны 13,3 млн адамға жетеді (бүкіл халықтың 69%) [4]. Мұсылман адамдарды шартты түрде «потенциал халал өнімін тұтынушы» деп қарастырсақ болады. Азық-түлік қауіпсіздігі бойынша Ислам ұйымының бас директоры Ерлан Байдәулеттің пікірінше, халал саласының басты проблемалары – мемлекеттік және халықаралық деңгейдегі аккредиттелудің жоқтығы, бір мемлекет аумағында орналасқан халал сертификаттау орталықтарының бірін-бірі танымауы. Бұның салдары – ҚазСтандарт бекіткен халал саласының ұлттық санаттағы стандарт саны тым аз:

1. ҚР СТ «Халал өніміне қойылатын жалпы талаптар»;
2. ҚР СТ «Халал өнімі өндірісі процесіне қойылатын талаптар. Сою және өңдеу»;
3. ҚР СТ «Халал қоғамдық тамақтану қызметтері»;
4. ҚР СТ «Халал өнімін маркілеу тәртібі және оған қойылатын техникалық талаптар»;
5. ҚР СТ Халал өнімі мен өндірісінің сәйкестігін растауды өткізу тәртібі».

«Халал» термині діни анықтамасынан бөлек қазіргі таңда «сапа», «қауіпсіздік» мағыналарының синониміне айналды. Бүгінгі уақытта «халал» ислами сапа стандарты тауарлар мен қызмет өндірісінде ауқымды масштабта кең таралып жатыр [5]. Ислами ынтымақтастық ұйымына (OIC - Organisation of Islamic Cooperation) мүше мемлекеттерге халал өнімін жеткізуші елдер – негізінен мұсылман емес елдер, оларға әлемдік нарықтың 78% үлесі тиесілі. Оларға Бразилия (4,7 млрд. АҚШ долл.); Үндістан (2,1 млрд. АҚШ

долл.); Аустралия (1,6 млрд. АҚШ долл.); АҚШ (1,2 млрд. АҚШ долл.); Жаңа Зеландия (500 млн. АҚШ долл.) жатады.

Осы статистикадан көріп отырғанымыздай, халал өнімі – әлемдік нарықта тек сапа емес, сонымен қатар қауіпсіздік кепілі. Бұл ретте мақаланың негізгі өзектілігі ашылады. Тағам өнімінің қауіпсіздігі ұлт денсаулығы мен елдің әл-ауқатының ажырамас құрамдас бөлігі саналады. Тағам өнімінің қауіпсіздігіне қойылатын талаптар Еуразиялық экономикалық одақтың техникалық регламенттерінде жазылған. Мысал ретінде 2014 жылғы 18 қыркүйектегі «Тағамдық қоспа, ароматизатор және технологиялық қосалқы заттардың қауіпсіздігіне қойылатын талаптар» №58 КО ТР жатқызуға болады [6]. Алайда халал призмасынан алып қарағанда бұл ТР құжаты мұсылмандардың қалауын қанағаттандырмайды. Осы орайда Халал өнімдеріне қатысты тағамдық қоспаларды қарастыратын нормативтік құжат әзірлеу қажеттілігі туындайды.

Қазіргі таңда ең перспективті әрі жылдам дамып жатқан тағам салаларының бірі – Халал өнімінің өндірісі. Халал өнімдері – ол тек мұсылмандарға рұқсат етілген өнім емес, сондай-ақ тамақтану сапасы мен денсаулыққа көңіл бөлу секілді факторларды қамтитын өнім. Ең алдымен, тұтынушы «халал» өнімін дүкеннен сатып ала отырып, оның сапалы, ерекше технология бойынша өндірілгені мен Құранда тыйым салынған заттар мен компоненттердің құрамында жоқ екендігіне сенімді болады.

Бұл фактор әлемдік өндірушілердің тағам өнімінің сапасы мен экологиялығына жоғары талап қоюына байланысты. Көптеген тұтынушылар өнімді сатып алмас бұрын оның құрамында химиялық тағамдық қоспалар мен канцерогендер, сондай-ақ гендік модификацияланған организмдердің бар-жоқтығына көз жеткізеді.

Осы тұста Қазақстан Республикасы Сауда және интеграция министрлігі Техникалық реттеу және метрология комитеті бірнеше жұмыс атқарды. Сондай өнімді әрі нәтижелі жұмыстардың бірі – халал тағамдық өніміне қосылатын тағамдық қоспалар мен басқа да химиялық заттарға қойылатын талаптар туралы ұлттық стандарт әзірлеу.

Әзірленген ұлттық стандарттың сипаттамасы:

1. Әзірлеуші: «Қазақстан стандарттау және метрология институты» РМҚ
2. Әзірлеуге жауапты орган: Қазақстан Республикасы Сауда және интеграция министрлігі Техникалық реттеу және метрология комитеті
3. Стандарт атауы: ҚР СТ «Халал тағам өніміне қосылатын тағамдық қоспа мен басқа химиялық заттарға қойылатын жалпы талаптар»
4. Стандарт белгіленуі: ҚР СТ OIC/SMIIC 24-2022
5. Стандарт нысаны: Халал өнімі
6. Стандарт негіздемесі: Қазақстан Республикасы Сауда және интеграция министрлігі Техникалық реттеу және метрология комитеті Төрағасының 2021 жылғы «30» желтоқсандағы №485-НҚ бұйрығымен бекітілген 2022 жылдың Мемлекеттік стандарттау жоспары
7. Стандарт әзірлеуді бастау уақыты: 2022 жылғы наурыз
8. Стандарт әзірлеуді аяқтау уақыты: 2023 жылғы наурыз

Бұл стандарт ашық қолжетімді күйінде интернет ресурстары мен нормативтік-техникалық құжаттар қорында жоқ, алайда стандарттың жобасы ҚазСтандарт сайтында /стандарт жобалары/ бөлімінде бар (www.ksm.kz). Сондай-ақ бұл стандарт 2023 жылғы 1 шілдеден бастап күшіне енеді.

Стандарт мәтінінде келесі халықаралық нормативтік құжаттарға сілтеме көрсетілген:

- OIC/SMIIC 1:2019 General Requirements for Halal Food (Халал өніміне қойылатын жалпы талаптар);
- OIC/SMIIC 2:2019 Conformity Assessment – Requirements for Bodies Providing Halal Certification (Сәйкестікті бағалау. Халал сертификаттаумен айналысатын органдарға қойылатын талаптар);

- CXS 192:1995 General Standard for Food Additives (Тағамдық қоспаларға қойылатын жалпы талаптар);

- CXG 36:1989 Class Names and The International Numbering System for Food Additives (Тағамдық қоспалар класс атаулары мен нөмірлеудің халықаралық жүйесі).

Бұл стандартта өндірістің соңғы өнімі Халал саналатынына және ОІС мемлекеттері мен бүкіл әлемде тұтынуға қауіпсіз екеніне кепілдік беру үшін тағам өнімдері өндірісінде қолданылатын тағамдық қоспалар мен басқа кез келген химиялық заттарға (технологиялық тағамдық қоспалар, ароматизаторлар, қосымша қоректік заттар, ферменттер) қажетті шарттар мен талаптар жазылған.

Сондай-ақ бұл стандарттың күшімен адамның тұтынуына арналған тамақ өнімдерінің құрамындағы тағам қоспаларының Халал статусы анықталады. Стандартта таза халал, күмәнді және Халалға сәйкес келмейтін тағамдық қоспалар мен олар болған жағдайда әрі қарай не істеу керек шаралары жазылған [7].

Қорытынды

1. Бұл стандарт ОІС/SMІС 24:2020 General Requirements for Food Additives and Other Added Chemicals to Halal Food (Халал тағам өніміне қосылатын тағамдық қоспа мен басқа химиялық заттарға қойылатын жалпы талаптар) халықаралық стандартына пара-пар сәйкестік дәрежесі негізінде әзірленді.

2. Осы стандарт барлық мүдделі талаптармен (мемлекеттік органдар, комитеттер, ассоциациялар), соның ішінде «Қазақ Ұлттық Аграрлық Зерттеу Университеті» базасындағы «Халал» стандарттау бойынша №101 техникалық комитетімен мақұлданды.

3. Қауіпті өнім Халал ретінде саналмайтындығын есепке алсақ, адам организмі үшін зиян және канцерогенді екендігі дәлелденген химиялық заттар мен тағамдық қоспалар да Халал саналмайды және оларды қолдануға болмайды.

4. Тек Алиментариус Кодексіне рұқсат етілген қоспалар ғана ОІС/SMІС 1 стандартына сәйкес болса және ислам ережелеріне қайшы келмесе, Халал өнімдері өндірісінде қолданылады.

5. Бұл стандарт Ислами Ынтымақтастық Ұйымы (ОІС) мемлекеттеріне ортақ стандартқа негізделіп әзірленуіне байланысты, осы стандарт бойынша дайындалған тағам өнімдері – сапалы, толықтай қауіпсіз, әрі отандық пен әлемдік нарықта бәсекеге қабілетті деп тұжырым жасауға болады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТ ТІЗІМІ

1. А.Ж. Жолмұханова, Ә.Ж. Қойтанова, Ш.Е. Альпеисова. Қазақстанның азық-түлік қауіпсіздігі: мәселелер мен даму перспективалары // Проблемы агрорынка. 2018;(4):14-20.

2. Global Food Security Index 2022 (URL: <https://impact.economist.com/sustainability/project/food-security-index/#key-findings>)

3. Сергеева, Н.В. Особенности стандарта ISO 9001:2015 / Н.В. Сергеева, А.Г. Ивахненко // В сборнике: Качество продукции: контроль, управление, повышение, планирование. Сборник научных трудов Международной молодежной научно-практической конференции: в 2-х томах. – 2015. – С. 245 – 249.

4. 2021 жылғы Қазақстан Республикасы халқының ұлттық санағының қорытындылары (URL: https://stat.gov.kz/for_users/national/2020).

5. Новак А.И., Лящук Ю.О., Иванищев К.А., Платонова О.В. Анализ показателей качества и безопасности при производстве халяльной мясной продукции // Вестник ВГУИТ. 2020. №4 (86).

6. «Тағамдық қоспа, ароматизатор және технологиялық қосалқы заттардың қауіпсіздігіне қойылатын талаптар» 2014 жылғы 18 қыркүйектегі №58 ҚО ТР.

7. ҚР СТ ОІС/SMІС 24-2022 «Халал тағам өніміне қосылатын тағамдық қоспа мен басқа химиялық заттарға қойылатын жалпы талаптар».

РЕЗЮМЕ

В настоящее время исламский стандарт безопасности «халал» распространяется в огромном масштабе в производстве товаров и услуг. В статье был рассмотрен вопрос связи безопасности и халал продукции. Проведено исследование на наличие стандартов для продуктов в сфере халал. Была обоснована необходимость нового разработанного стандарта на пищевые добавки, добавляемые в халал продукцию. На основе тщательного рассмотрения сводки отзывов на проект, были изучены основные ошибки и недостатки стандарта и способы устранения их.

RESUME

Currently, the Islamic security standard «Halal» is spreading on a huge scale in the production of goods and services. The article considered the issue of the connection between safety and halal products. A study was conducted on the availability of standards for products in the field of halal. The necessity of a new developed standard for food additives added to halal products was justified. Based on a thorough review of the summary of feedback on the project, the main errors and shortcomings of the standard and ways to eliminate them were studied.

ӘОЖ 633.2.03:636.084.3

Білім алушы: Кайнушева Д.Р., магистрант

Ғылыми жетекші: Оңаев М.Қ., т.ғ.қ., доцент,

**«Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан аграрлық-техникалық университеті»КеАҚ,
Орал қ.**

БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫНЫҢ ЖАЙЫЛЫМДАРЫН СУЛАНДЫРУ IRRIGATION OF PASTURES OF WEST KAZAKHSTAN REGION

ТҮЙІН

Мал шаруашылығы ауыл өндірісінің басым бағыттарының бірі болып табылады. Жайылымдық жерлерді пайдалануды кеңейту мақсатында Батыс Қазақстан облысында жайылымдарды суландыру инфрақұрылымын құру және мал шаруашылықтарын сумен қамтамасыз ету бойынша айтарлықтай жұмыстар жүргізілуде.

Қалыптасқан әлеуметтік-экономикалық жағдайларда Батыс Қазақстан облысында жайылымдарды суландыруды жандандырмай тұрақты және жоғары өнімді ауыл шаруашылығы өндірісін құру іс жүзінде мүмкін емес.

Мақалада Батыс Қазақстан облысының жайылымдарының жай-күйі туралы статистикалық мәліметтер қарастырылған. Суландыру көздері ретінде облыстағы өзендер, каналдар, тоғандар, су қоймалары түріндегі ашық су көздері және жер асты сулары туралы мәліметтер зерделенген.

Талдау көрсеткендей, облыстың дала және құрғақ дала аймағы өзендерді, каналдарды қамтитын жайылымдарды суландырудың ашық су көздерін пайдаланумен сипатталады. Шөлейт және шөл аймақта жайылымдарды суландыру негізінен жер асты суларын пайдалану есебінен жүзеге асырылады.

Суару-суландыру жүйелерінің әсер ету аймағына іргелес аумақтарда жануарлардың орналасу орындарын қамтамасыз ету оларда суару алаңдарын орната отырып, жер тоғандарын орнату арқылы шешіледі. Бұл шешім іс жүзінде негізделген және тұтынушылар үшін үнемді, дегенмен судың тиісті сапасын үздіксіз ұстап тұруға байланысты мәселелер туындайды.

Кілт сөздер: *Батыс Қазақстан облысы, мал шаруашылығы, жайылымдар, су көздері, суландыру*